

– TANULMÁNYOK –

A MEGYÉSPÜSPÖKÖK SZEREPE AZ ÚJ HÁZASSÁGI ELJÁRÁSJOGBAN*

SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem
intézetvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

Ferenc pápa (2013-) *Mitis Iudex Dominus Iesus*, valamint *Mitis et Misericors Iesus* kezdettel 2015. augusztus 15-én kiadott motu proprioja több helyen módosította az egyházi házassági perekre vonatkozó eljárási előírásokat, amely magának a hatályos Egyházi Törvénykönyvnek, valamint a Keleti Egyházak Kánonjainak Kódexe vonatkozó kánonjait is érintette. Az említett dokumentumok által végrehajtott eljárásjogi reform, amely 2015. december 8-val lépett hatályba, több helyen, kifejezetten utal a megyéspüspök személyére, aki a rábízott egyházmegyét törvényhozói, végrehajtói, és bírói hatalommal kormányozza (CIC 391. kán. 1. §). A *Mitis Iudex* bevezetőjének III. pontja külön is kitér a megyéspüspök bírói feladatkörére, amely konkrét formában megjelenik az 1673. kánon, továbbá a püspök előtt folyó rövidebb házassági eljárásról szóló 5. cikkely szövegében, különösen az 1683. és az 1687. kánonban. A megújított házassági eljárásjog előírásainak kiadása és hatálybalépése óta a terület számos szakértője elemezte a változtatások tartalmát, előzményeit, jelentését és lehetséges hatása- it. A vizsgált kérdések között eminens helyet foglal el a megyéspüspök, mint bíró elé utalt rövidebb eljárás (1683-1687. kánonok).¹ Mindezek alapján érdemes áttekinteni a megyéspüspök bírói szerepét az egyházi intézményrendszeren belül, különösen a bírósági eljárásokban való tényleges – személyes – részvétele tekintetében.

* Elhangzott a Magyar Kánonjogi Társaság konferenciáján (Budapest, 2017. május 16). Készült az *Universidad San Dámaso-n* (Madrid) és a *Nemzetközi Kánonjogtörténeti Kutatóközpontban* (Budapest) a KAP16-73021-3.6-JÁK projekt keretében.

¹ Kiadása: *Lettera Apostolica in forma Motu Proprio del Sommo Pontefice Francesco, Mitis Iudex Dominus Iesus sulla riforma del processo canonico per le cause di dichiarazione di nullità del matrimonio nel Codice di Diritto Canonico – Ferenc pápa saját kezdeményezésre kiadott Az Úr Jézus, aki szelíd bíró kezdetű apostoli levele a házasság semmisnek nyilvánításáért folyó kánoni eljárás reformjáról* Az Egyházi Törvénykönyvben (ford. ERDŐ P.), Budapest 2015.

2. A megyéspüspök mint bíró

A püspök joghatóságának intézménytörténeti hátterét vizsgálva megállapítható, hogy ez a feladatkör, mindig is hozzátartozott a püspöki hivatal gyakorlásához. Már a 313-ban bekövetkezett konstantini fordulat után a Római Birodalomban elismerték a püspök bírói hatalmát, sőt a házasságkötések vagy rabszolga felszabadítások esetében hozott döntéseit is. Ennek eredménye visszatükröződött a 4. századi zsinatok kánonjaiban. Az egyházmegyei intézményrendszer előtt íródott *Statuta Ecclesiae Antiqua* (476-485) is a püspök jogai között említi a rábizott egyházban gyakorolt bírói jogkört.² A megyéspüspök bírói jogkörének konstans voltát pontosan dokumentálják a koraközépkori regionális zsinatok, a Gratianus előtti kánongyűjtemények, és maga a *Decretum Gratiani*, ill. a *Liber Extra*. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a püspök bírói feladatkörének helyettesítésére ne alakulnának ki intézményes formák már a 12. századra (dómdékán, oficiális)³, valamint ne jelenne meg párhuzamosan az archidiakónusi bíraskodás az érett középkorban.⁴ A kodifikált kánonjog szintén egyértelműen fogalmazott, amikor a *potestas legislativa* mellett nemcsak a *potestas administrativa*-t, hanem a *potestas iudiciaria*-t és a *potestas coactiva*-t is kifejezetten említette. A CIC (1917) Can. 1572 rögzíti a megyéspüspök első fokon gyakorolt kizárólagos bírói jogát (a Szentszéknek fenntartott, vagy az által a kompetencia köréből más joghatósága alá utalt esetek kivételével).⁵ A CIC (1917) szövegéből egyértelmű, hogy a jogalkotó tisztában volt azzal, hogy nem minden megyéspüspök rendelkezik kánonjogi tudományos fokozattal, vagy a jogban való kellő jártassággal. Ezt támasztja alá, hogy azokra az ügyekre, amelyek megítéléséhez elengedhetetlen a megfelelő jogi jártasság, az *officiálisra*, vagy a *viceofficiálisra* való delegálást írja elő, akik az eljárás jellegétől függően három, vagy öttagú bizottságban kötelesek eljárni.⁶ A hatályos Egyházi Törvénykönyv 1983. január 25-én kihirdetett szövegéből is egyértelmű, hogy a megyéspüspök kormányzói feladatköréhez hozzátartozik a bírói hatalom (391. kán. 1. §), aki saját rendes hatalmából fakadóan⁷ – a jog által kifejezetten ki nem vett ügy esetében – egyházmegyéjében az elsőfokú bíró szerepét tölti be (1419. kán. 1. §). Ezt gyakorolhatja közvetlenül, vagy megbízottja útján, sőt köteles – a hatályos norma szerint is bírósági helynököt (1420. kán. 1. §) és egyházmegyei bírókat kinevezni (1421. kán. 1. §).⁸ A megyéspüspökkel szemben, akinek bírói hatalma *potestas ordinaria propria*, az említett

² CH. MUNIER (ed.): *Concilia Galliae a. 314-a. 506.* [Corpus Christianorum. Series Latina 148], Turnholt, 1963. 168–169.

³ Szabolcs Anzelm SZUROMI: An Outline of the Ecclesiastical Administration of Justice and Judicial Organization in the High Middle Ages. *Rivista internazionale di diritto comune*, 22. (2011) 279–292.

⁴ Az intézménytörténeti fejlődést részletesen vö. Willibald M. PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*. I-V. Wien–München, 1960–1970.² I. 53–57.; II. 206–219.; III. 114–144.; V. 188–189. SZUROMI SZABOLCS Anzelm: *Az egyházi intézményrendszer története. Kánonjogtörténeti bevezetés.* [Szent István Kézikönyvek 15] Budapest, 2017. 213–214.

⁵ BÁNK József: *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai.* Budapest, 1958. 108–109.

⁶ Uo. 109.

⁷ Joaquín LLOBELL: *Los procesos matrimoniales en la Iglesia.* Madrid, 2014. 148–152.

⁸ ERDŐ Péter: *Egyházjog.* [Szent István Kézikönyvek 7] Budapest, 2014.⁵ 698–699.

egyházi hivatalokat elnyerők *potestas ordinaria vicaria*-val rendelkeznek. Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a CIC (1917)-tel szemben, a kánonjog – esetünkben a *Dignitas Connubii* – kifejezetten a püspök személyes bírói hatalmának gyakorlásától való tartózkodását tartalmazta (art. 22 § 2)⁹, amely sajátos viszonyban volt a CIC 1420. kán. 2. §-ban foglalt azon rendelkezéssel, hogy a bírósági helynök ne ítélkezzen olyan ügyekben, amelyeket a megyéspüspök magának tartott fenn. A *Dignitas Connubii*-ben foglaltakat a szakértők a bíró jogvitát történő eldöntéséből fakadó hatásokból és a bírói hivatal betöltéséhez kötelezően előírt kánonjogi végzettségre vonatkozó előírásból (legalább kánonjogi licenciátus) vezették le.¹⁰

3. A megyéspüspök mint bíró a 2015. augusztus 15-i norma tükrében

A fenti jogtörténeti visszatekintésből kitűnik, hogy Ferenc pápának a *Mitis Iudex* bevezetőjében rögzített alapelve, vagyis, hogy „a püspök abban az egyházban, amelynek pástora és feje, egyben bíró is a rábízott hívek között [...] a bírói feladatot ne hagyja rá teljesen az egyházmegyei hivatal szerveire [...]” az Egyházban az ókortól letisztult és intézményesült hagyományra épít. A megyéspüspök bírói jogkörének megerősítése összhangban van az egyházi jogrendszer működésével.

A valós kérdés tehát nem a rendes eljárásban tárgyalt ügyek esetében merül fel, hiszen – szem előtt tartva mind a *Mitis Iudex* ben kifejtett, püspök által gyakorolt lelkipásztori közvetlenséget, de visszatekintve a CIC (1917) bölcs megfontolására a „nehézebb és komoly jogi jártasságot igénylő ügyekre” vonatkozóan – nyilvánvaló, hogy a lelkipásztori bölcsesség, és a lelkek üdvössége előmozdításának leghatékonyabb módja fogja eldönteni, hogy létező egyházmegyei bíróság esetén a személyes, vagy a kinevezett – szintén rendes bírói hatalommal rendelkező – bírósági helynök útján történő ítélkezés mellett dönt-e a megyéspüspök.¹¹

A rövidebb eljárás vonatkozásában azonban az új norma ettől lényegesen eltérő kompetencia- és eljárási rendet tükröz. Ezt az új formát az 5. cikkely kifejezetten a püspök személyes ítélkezése elé utalja. Amennyiben azonban pontosabban megvizsgáljuk a 2015. december 8-án hatályba lépett 1683–1687. kánonok szövegét, akkor jól láthatók azok a biztosítékok, amelyek az amúgy a bírói kinevezéshez elengedhetetlen kánonjogi ismereteknek a rövidebb eljárásban való érvényesülését biztosítják. Ezek a biztosítékok: 1) az a pontosan körülhatárolt kör, amelyben az eljárás (hangsúlyosan bírósági eljárás és nem közigazgatási intézkedés) lefolytatható; 2) a bírósági helynöknek, a vizsgálóbírónak és az ülnöknek az 1685. és 1686. kánonban említett meghatározó szerepe; 3) valamint az ítélet meghozatalának az 1687. kánonban szabályozott mód-

⁹ PONTIFICIUM CONSILII DE LEGUM TEXTIBUS: Instr. *Dignitas Connubii* (25 ian. 2005). *Communicationes*, 37., (2005) 11–92, art. 22 § 2; magyarul: TÖRVÉNYSZÖVEGEK PÁPAI TANÁCSA: *Dignitas Connubii instrukció az egyházmegyei és egyházmegyei közti bíróságok által a házassági semmisségi ügyek elintézésére során megtartandó szabályokról*. [Római Dokumentumok XXX] Budapest, 2005. 22. cikkely 2. §.

¹⁰ ERDŐ Péter: A házassági perek új szabályozása. Kérdések és feladatok. *Kánonjog*, 18. (2016) 85–106., különösen 92.

¹¹ Részletesen vö. JOSÉ GARCÍA MARTÍN: *Los jueces diocesanos de primera instancia*. Valencia, 2016.

ja, azaz: „Az iratok kézhezvétele után a megyéspüspök, megtanácskozva a dolgot a vizsgálóbíróval és az ülnökkel, mérlegelve a kötelékvédő észrevételeit [...], ha erkölcsi bizonyosságot szerez a házasság érvénytelenségéről, hozza meg az ítéletet. Egyébként bocsássa az ügyet rendes eljárásra.”

Végigtekintve a megjelent szakirodalomban képviselt álláspontokon, egyetlen meglátásban foglalt vélemény megfontolásától sem tekinthetünk el.¹² Frans Daneels idézi a 2014. évi Rendkívüli Püspöki Szinódus záródokumentumának 49. pontját, amelyben kihangsúlyozásra került a püspök felelős döntésének a házassági eljárásokban történő megjelenítése.¹³ Ez összhangban van a *Lumen Gentium* 27. pontjának megállapításával. A kérdés lényegi eleme tehát a személyes bírósági ítélet meghozatalának indoka.¹⁴ Ezt Frans Daneels – annak ellenére, hogy rámutat a püspökök kánonjogi felkészültségének hiányosságaira¹⁵ – azokban az esetekben látja, ahol a hívek távol vannak, és nem férnek hozzá az Egyház jogi segítséget nyújtó intézményeihez.¹⁶ A rövidebb eljárás során, azokban az esetekben, amelyekben az új norma által felsorolt minden feltétel pontosan és egyértelmű bizonyítékok révén teljesül, Frans Daneels nem lát olyan indokot, amely az eljárást és a házasság felbonthatatlanságának alapelvét veszélyeztetné.¹⁷

Massimo del Pozzo 230 oldalas kötetében, amelyet a megyéspüspök előtt lefolytatott rövidebb házassági semmisségi eljárásnak szentel, Frans Daneels-hez hasonló, kellően kiegyensúlyozott véleményt képvisel. Az 1683–1687. kánonokig felsorolt eljárási elemeket egyesével magyarázva megállapítja, hogy a teljes egyházi eljárásjogi rendszerbe illesztve, és azokkal együtt alkalmazva, egyes esetekben, ténylegesen alkalmas az eljárás valójában egyetlen tárgyalásra történő leszűkítése, mivel az új normában rögzített kondíciók kellően alátámasztják mind a percímet, mind a felek között ténylegesen fennálló egyetértést. Mindennek a kánonjog megalapozottságát a bírósági hely-

¹² Vö. William L. DANIEL: The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of “Manifest Nullity” of Marriage. *The Jurist*, 75., (2015) 539–591.; B. NDUBUEZE EJEH: «Mitis Iudex Dominus Iesus»: obbiettivi, novità e alcune questioni. *Ephemerides Iuris Canonici*, 56., (2016) 383–403., különösen 395–403.; Joaquín LLOBELL: *Alcune questioni comuni ai tre processi per la dichiarazione di nullità del matrimonio previsti dal M.P. “Mitis Iudex”*, 10. http://www.consociatio.org/repository/Llobell_Lumsa.pdf; G. BONI: La recente riforma del processo di nullità matrimoniale. Problemi, criticità, dubbi. in Stato, Chiesa e pluralismo confessionale. *Rivista telematica*, www.statoechiesa.it 9 (2016); 10 (2016); 11 (2016). Joaquín LLOBELL: El ejercicio personal de la potestad judicial del Obispo diocesano. Algunas consideraciones preliminares al M.p. “Mitis Iudex” y al M.p. “Mitis et Misericors”. *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado*, 41., (2016) [RI §417537]: http://www.iustel.com/v2/revistas/detalle_revista.asp?id=2&numero=41

¹³ Frans DANEELS: A First Approach to the Reform of the Process for the Declaration of Nullity of Marriage. *The Jurist*, 76., (2016) 115–136, különösen 129.

¹⁴ DANEELS i. m. 129–130.

¹⁵ DANEELS i. m. 130.

¹⁶ DANEELS i. m. 130–131.

¹⁷ DANEELS i. m. 132., 134–135.

nök vizsgálata képes biztosítani, akinek feladata, hogy döntsön arról, hogy az ügyet rövidebb eljárással történő tárgyalására bocsátja-e.¹⁸

Carlos M. Morán Bustos, a *Madridi Rota* dékánja, 2016 februárjában részletesen elemezte Egyetemünkön a megyéspüspök előtt lefolytatott rövidebb eljárás esetleges nehézségeit.¹⁹ Ennek kapcsán több házassági percím esetében rámutatott arra, hogy a *Mitis Iudex*-ben kihangsúlyozott felbonthatatlanság védelme, amelynek érvényesülését a püspök „aki a Péterrel való katolikus hitbeli és fegyelmi egységet pásztori tisztségénél fogva a legjobban biztosítja”, éppen a rendes bírósági eljárás, a bírósági tapasztalat és a kellő kánonjogi ismeretek hiányában komolyan sérülhetnek.²⁰ Véleménye szerint ezt nem orvosolja a bírósági helynök 1685. kánonban rögzített jogköre, mivel az egybevonja a *litis contestatio*-t a rendes eljárásban megelőző egyes eljárásjogi elemekkel, így a rendes, vagy a rövidebb eljárásra történő bocsátás eldöntésének objektív megítélését jelentősen megnehezíti.²¹ Carlos Morán Bustos álláspontja megfontolandó, azonban az általa említett perciók és a hozzákapcsolt példák semmiképpen sem sorolhatók az új normában az 1683. kánon 2. pontjában rögzített elv alá, azaz, hogy „[a semmisségi ügyekben rövidebb eljárással (kell) ítélkezni, valahányszor:]” „olyan tanúvallomások vagy okiratok által alátámasztott tárgyi vagy személyi körülmények merülnek fel, amelyek nem kívánnak részletesebb kutatást vagy vizsgálatot, és nyilvánvalóvá teszik az érvénytelenséget”.

Erdő Péter bíboros kellő körültekintéssel vázolta azon esetek meglehetősen szűk körét, amelyekre ez az új forma vonatkozik.²² Rögzítette, hogy a rövidebb eljárásban nem bírói testület, hanem egy bíró, mégpedig a megyéspüspök személyesen ítélkezik. Azonban Erdő Péter kifejtéséből pontosan látszik, hogy a rövidebb eljárás folyamán – amely egyetlen tárgyalásra szűkíti a folyamatot – nemcsak a megyéspüspökre háramlanak sajátos bírói feladatok. Ide tartozik – ahogyan azt már említettük – a bírósági helynök.²³ A püspök tehát a rövidebb eljárásban, az erkölcsi bizonyosság létrejötte esetén, a perdöntő ítélet által gyakorolja bírói jogkörét. A rövidebb eljárás formai és tartalmi feltételeinek a vizsgálata, valamint az eljárás lefolyásának szabályai elégséges garanciát jelentenek az ítélet kellő, objektív megalapozására.²⁴

4. Konklúzió

A magunk részéről tényként állapíthatjuk meg, hogy magának az ítélethozatalnak az 1687. kánonban rögzített lépései összhangban vannak a CIC (1917) Can. 1573-nak az-

¹⁸ Massimo DEL POZZO: *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*. Roma, 2016. 41–56., 102–103.

¹⁹ Carlos M. MORÁN BUSTOS: Le reforma de proceso del nulidad del Papa Francisco: El proceso «brevior» ante el obispo diocesano. *Folia Theologica et Canonica*, V. ,(27/19) 2016. 201–259.

²⁰ MORÁN BUSTOS i. m. 208–213.

²¹ MORÁN BUSTOS i. m. 214–223.

²² ERDŐ (2016a) i. m. 85–106., különösen 93–102.

²³ Péter ERDŐ: Osservazioni sulla nuova regolamentazione del processo matrimoniale. *Periodica*, 105., (2016) 621–661., különösen 642–643.

²⁴ ERDŐ (2016b) i. m. 653–655.

zal az alapelvével, amely a kánonjogban jártas személyek bevonását írja elő a nehezebb ügyekben (nevesítve a házassági semmisségi pereket), az igazság lehető legteljesebb feltárása biztosításának az érdekében. A fentebb ismertetett szakértői vélemények is alátámasztják azt, hogy az egyetlen tárgyalás, valamint az ítélet kimondásának feltételei, továbbá a kánonjogilag kellően felkészült jegyzők és kötelékvédők ugyanezzel a biztosítékkal szolgálnak. Azonban, az 1687. kánon utolsó mondata azt is egyértelműen kifejezi, hogy az eljárás lerövidítése nem veszélyeztetheti az igazság feltárásának és az erkölcsi bizonyosságra történő eljutásnak a lényegi feltételét. Ezek, amint az a korábbi egyházi jogalkotás és jogszolgáltatás esetében is, az alappillérei az egyház házassági perek jogszerű és a lelkek üdvösségét szem előtt tartó igazságos lefolytatásának.²⁵

²⁵ Pl. Frans DANEELS: Il diritto di difesa delle parti nelle cause di nullità matrimoniale. In Szabolcs Anzelm SZUROMI (a cura di): *Il quindicesimo anniversario dell'Istituto di Diritto Canonico "ad instar facultatis" dell'Università Cattolica Pázmány Péter*. Budapest, 2011. 111–123., különösen 117., 122–123.